

Міністерство освіти і науки України

Севастопольський національний
технічний університет

ОСНОВНІ ПРАВИЛА УКРАЇНСЬКОЇ ОРФОГРАФІЇ

Методичні вказівки

до вивчення основних правил українського правопису
для студентів всіх спеціальностей
денної та заочної форм навчання

Севастополь
2006

Основні правила української орфографії: Методичні вказівки до вивчення основних правил українського правопису для студентів всіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / Склала Т.В.Морозова. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2006. – 32с.

Мета методичних вказівок – ознайомити студентів з основними правилами українського правопису, формувати практичні навички ділового, усного і писемного спілкування, навчити активно використовувати мовні знання, грамотно застосовувати їх.

Дане видання затверджено на засіданні кафедри Українознавства, педагогіки та культурології, протокол № 6 від 09. 02. 2006р.

Допущено учбово-методичним центром СевНТУ як методичні вказівки.

Рецензент: доктор філолог. наук, професор Козлов О.С.

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Чергування голосних звуків.	5
2. Чергування приголосних звуків при словотворенні і словозміні.	8
3. Чергування [у] з [в], [і] з [й].	10
4. Спрощення в групах приголосних.	12
5. Правила вживання м'якого знака.	13
6. Правила вживання апострофа.	14
7. Правопис префіксів і суфіксів.	15
8. Подвоєння і подовження приголосних.	17
9. Написання слів разом і через дефіс.	18
10. Правопис слів іншомовного походження.	20
11. Правопис прізвищ і географічних назв.	21
12. Правила вживання великої букви.	23
Запитання для самоперевірки.	24
Тренувальні вправи на основні правила українського правопису.	25
Список рекомендованої літератури.	31

Вступ

Вивчення курсу «Українська мова» (за професійним спрямуванням) передбачає систематизацію знань сучасної української літературної мови, вироблення умінь, навичок користуватися мовними засобами у процесі майбутньої професійної діяльності.

Орфографічні правила входять до системи літературних норм і вимагають обов'язкового дотримання всіма, хто користується українською літературною мовою.

Орфографія - система правил про способи передачі на письмі морфем і слів. Завдяки орфографії слова та їх форми мають єдине графічне зображення [8].

В основу української орфографії покладено три принципи: фонетичний, морфологічний та історичний, або традиційний. Провідними в українській мові є фонетичний і морфологічний принципи.

Методичні вказівки складаються з 3-х розділів: «Основні правила правопису», «Практичні завдання», «Запитання для самоперевірки». Матеріал методичних вказівок повністю відповідає програмі дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», яка орієнтована на студентів всіх спеціальностей СевНТУ денної та заочної форми навчання. Дисципліна вивчається студентами заочної форм навчання, в основному самостійно. Найбільш складні питання дисципліни розглядаються під час сесії. Питання, які виникають у студентів під час вивчення дисципліни, можуть бути з'ясовані на консультації.

Після вивчення теоретичного розділу

студент повинен знати:

- предмет, мету і завдання вивчення;
- літературні норми сучасної української літературної мови;
- особливості професійного мовлення;
- етикет ділового спілкування.

1. ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

Чергування – це постійні закономірні зміни звуків в одних і тих же частинах слів: *рови – рів, носити – нести – ніс, возити – возу* (у коренях), *кілець – кільця, зубок – зубка* (у суфіксах), *одвідати – відвідати* (у префіксах), *на високому – на високім* (у закінченні).

Чергування звуків виникло давно, тому деякі з них властиві, крім української, й іншим слов'янським мовам.

До таких чергувань належать:

[e] – [o]: *брести – бродити, везти – возити;*

[i] – [a]: *сідати – садити, лізти – лазити;*

[e] – [i]: *текти – витікати, мести – вимітати;*

[o] – [a]: *гонити – ганяти, ломити – ламати;*

[и] – [і]: *сито – сіяти;*

[и] – нуль звука: *дожидати – ждати, вибирати – брати;*

[и] – ов: *рити – рови;*

[у] – ов: *кузня – коваль.*

1.1. Чергування [o], [e] з [i]

Чергування [o], [e] з [i] також належить до давніх чергувань, але воно властиве тільки українській мові і є однією з найхарактерніших ознак, за якою вона відрізняється від інших слов'янських мов. Це чергування відбувається або при зміні форми слова (*нога – ніг, печі – піч*), або при творенні нового слова (*село – сільський*).

Чергування [o], [e] з [i] відбувається в різних частинах мови: *мости – міст, радості – радість* (в іменниках); *батькового – батьків, Степанового – Степанів* (у прикметниках); *семи – сім, восьми – вісім* (у числівниках); *твого – твій, у якомусь – у якимсь* (у займенниках); *везти – віз, плести – плів* (у дієсловах).

Чергування [o], [e] з [i] пов'язане з відкритими і закритими складами: у відкритому складі є [o] або [e], а в закритому - [i]: *ро-ку – рік, о-се-ні – о-сінь, на зе-ле-но-му – на зе-ле-нім, ше-сти – шість; не-сти – ніс*.

Але [o], [e] у відкритих складах не завжди чергуються з [i] у закритих. Чергування не відбувається у таких випадках:

- 1) коли [o], [e] вставні: *свічка – свічок, думка – думок, сестра – сестер, сосна – сосен і сосон.*
- 2) коли [o], [e] випадні: *жовтень – жовтня, ставок – ставка;*

- 3) у звукосполученнях –оро-, -оло-, -ере-, -еле-: *город, молот, серед, зелень*. У словах *моріг, оберіг, поріг, просторінь, сморід* чергування відбувається;
- 4) у звукосполученнях –ор, -ер, -ов між приголосними: *морква, жертва, шовк*;
- 5) у наголошених словотворчих частинах –вод, -воз, -нос, -роб, -ход: *екскурсовод, електровоз, водонос, винороб, лісовоз, але газопровід, тихохід, електропровідність, вивіз, перевіз*. У словотворчій частині –хід, завжди виступає **і**: *захід, вихід, перехід, винахід, теплохід, всюдихід*;
- 6) у суфіксах –енк-, -еньк-, -оньк-, -очк-, -есеньк-, -ечк-, -тель: *Клименко, тоненький, сторононька, білесенький, донечка, клубочок, учитель, гілочка*;
- 7) у суфіксах –ер, -ор: *колекціонер, оператор*;
- 8) у родовому відмінку множини іменників І відміни (*обнов, земель, черешень, але шкіль, доріг, беріз*) та іменників середнього роду (*озер, імен, стрепен, запрошень, визначень, відділень*);
- 9) у порівняно недавно запозичених словах іншомовного походження: *компот, майонез, актор, екзамен, конгресмен, бокс, флокс*. У давно запозичених словах чергування відбувається: *пирого – пиріг, батога – батіг, Григора – Григір, Федора – Федір, але: Мирон, Андрон, Віктор, Ярополк, Олег, Ігор, Арсен, Модест, Орест, Оксен*;
- 10) в абрєвіатурах: *сількор, торгпред, виконком*.

1.2. Чергування [о] з [е] після [ж], [ч], [ш], [щ] та [й]

У сучасній українській літературній мові після [ж], [ч], [ш], [щ], [й] може бути звук [е] або [о]: *вечера – вечора, женити – жонатий, гаєчка – гайок*.

Вживання голосного звука [о] чи [е] після шиплячих та [й] пов'язане з тим, який приголосний стоїть після них. Звук [е] після шиплячих та [й] вживається перед м'яким приголосним і перед складом з [е] та [и], що розвинувся з давнього [і]: *проженімо, честь, свічка, щеміти, четвертий, печериця, копієчка*.

Звук [о] після шиплячих та [й] вживається перед твердими приголосними, особливо перед складами з [а], [о], [у] та [и] з давнього [ы]: *жолудь, чоботи, шостий, щодня, знайомий, йому*.

Проте є слова, в яких чергування [е] з [о] після шиплячих та [й] порушується: [о] може виступати перед наступним м'яким приголосним, а [е] перед твердим приголосним: на чолі, але чесати.

[О] замість [е] виступає:

- 1) в іменниках жіночого роду III відміни в суфіксі –ост(і): *більшості, безкрайності* (аналогічно до радості, хоробрості, де [о] стоїть не після шиплячих);
- 2) у давальному і місцевому відмінках множини окремих іменників: *бджоли, на щоці, на вечорі*;
- 3) у закінченнях родового та орудного відмінків прикметників і займенників: *безкрайої, безкрайою, вищої, більшою, нижчої, нашої, нашою*;
- 4) у похідних словах типу *вечоріти, вечорів, чорніти, чорниці, чорнити, чорнило*.

[Е] замість [о] виступає:

- 1) в окремих формах дієслів: *жену, чекаю, женемо, шептати, щезати, пишемо*;
- 2) у дієприкметниках з суфіксом –ен(ий): *вичищений, сушений, збуджений, звужений* (за аналогією до *зварений, склеєний, схилений*);
- 3) у прикметниках з наголошеним суфіксом –ев(ий): *грушевий, рожевий, дешевий, смушевий* (а не під наголосом: *крайовий, грошовий*);
- 4) у безособових формах на –но: *збуджено, визначено, спрощено, зважено*;
- 5) у суфіксах –енк(о), –єнк(о), –ечок, –ечк-, –єчок, –єнн(ий), –єзн(ий): *Сошенко, Бугаєнко, красчок, мішечок, ложечка, широченний, величезний*;
- 6) у словах іншомовного походження: *чемпіон, жезл, чек, ковчег, джем*;
- 7) в окремих словах: *кочерга, пащека, щезнути, щем, чепурний, черга, чекати, черпати, щедрий*.

2. ЧЕРГУВАННЯ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ ПРИ СЛОВОТВОРЕННІ І СЛОВОЗМІНІ

В українській мові чергування приголосних звуків відбувається при словотворенні: *друг – дружє – друзі* (при словозміні) – *дружній* (при словотворенні).

Найголовніші чергування приголосних звуків такі:

а) [г] - [ж]: *книга – книжка, сніг – сніжка;*

[к] - [ч]: *козак – козаче, яблуко – яблучний;*

[х] - [ш]: *муха – мушка, сухий – суша;*

Ці чергування відбуваються як при словозміні, так і при словотворенні.

б) [г] - [з]: *книга – книзі, крига – кризі;*

[к] - [ц]: *наука – науці, казка – казці;*

[х] - [с]: *муха – мусі, кожух – кожусі.*

Такі чергування бувають у давальному і місцевому відмінках однини перед закінченням і: *пасіка – пасіці, на пасіці; подяка – подяці; сваха – свасі, на свасі.*

Є чергування, які відбуваються у дієсловах і пов'язані переважно з дієвідмінюванням:

а) [з] - [ж]: *казати – кажу; мазати – мажу;*

[т] - [ч]: *платити – плачу; світити – свічу;*

[с] - [ш]: *косити – кошу; писати – пишу;*

[д] - [дж]: *садити – саджу; бродити – броджу;*

[зд] - [ждж]: *їздити – їжджу;*

[ст] - [шч] (щ): *мостити – мощу, ростити – рощу;*

б) [б] - [бл]: *любити – люблю; робити – роблю;*

[п] - [пл]: *купити – куплю; топити – топлю;*

[в] - [вл]: *давити – давлю, правити – правлю;*

[ф] - [фл]: *графити – графлю;*

[м] - [мл]: *гриміти – гримлю, стомитися – стомлюся.*

2.1. Чергування приголосних звуків при словотворенні

1. Зміна приголосних звуків перед суфіксами –ськ(ий), -ств(о).

Ця зміна відбувається при творенні прикметників від іменникових основ, які закінчуються на [г], [ж], [з], [к], [ч], [ц], [х], [ш], [с], за допомогою суфікса –ськ(ий) та іменників за допомогою суфікса –ств(о):

[Г] \

[Ж] – + -ськ(ий), -ств(о) => -зьк(ий), -зтв(о):

[З] / *Рига – ризький, Париж – паризький,
водолаз – водолазький, убогий – убозтво;*

[К] \

[Ч] – + -ськ(ий), -ств(о) => -цьк(ий), -цтв(о);

[Ц] / *кріпак – кріпацький, кріпацтво;
викладач – викладацький; молодець – молодецький, молодецтво;*

[Х] \

[Ш] – + -ськ(ий), -ств(о) => -ськ(ий), -ств(о):

[С] / *волох – волоський, товариш – товариський,
товариство; Залісся – заліський.*

Якщо основи іменників закінчуються на інші приголосні, то ці зміни на письмі не передаються: *кандидат – кандидатський, люд – людський, людство, гуртожиток – гуртожитський, Львів – львівський, партизан – партизанський, Берлін – берлінський, Брест – брестський.*

У частині слів іншомовного походження зміна приголосних [Г], [Ж], [З], [К], [Ч], [Ц], [Х], [Ш], [С] перед суфіксами –ськ(ий), -ств(о) не відбувається: *козах – казахський, Бандунг – бандугський, Чикаго – чикагський, тюрк – тюркський.*

2. Зміна приголосних перед суфіксом –ш(ий):

При творенні вищого ступеня порівняння прикметників і прислівників кінцеві приголосні основи перед суфіксом –ш(ий) змінюються:

[Г] \ / *дорогий – дорожчий – дорожче;*

[Ж] – + -ш(ий) => жч – *важкий – важчий – важче;*

[З] / \ *вузький – вужчий – вужче.*

Кінцевий приголосний [С] і суфікс –ш(ий) змінюються на щ: *високий – вищий – вище.*

3. Зміна сполучень приголосних –цьк-, -ськ-, -зьк-, -ск-, -шк-.

Ці зміни відбуваються і передаються на письмі:

а) -цьк- чч: *донецький – Донеччина;*
=> + ин(а) *одеський – Одещина;*
-ськ-, -ск- щ: *віск – вощина;*

б) -СЬК-		щ: Тодоська – Тодощенко, Тодошук;
-ШК-	=> +єнк(о), -ук	Терешко – Терещенко; Терещук;
-ЗЬК-		жч: Кузько – Кужченко.

3. ЧЕРГУВАННЯ [У] З [В], [І] З [Й]

Чергування [у] з [в] та [і] з [й] пов'язане з милозвучністю української мови, для якої збіг кількох голосних чи приголосних є незвичним. Це чергування залежить від позицій [у] та [і] у реченні та від темпу мовлення. Таке чергування передається на письмі.

У пишеться:

- 1) Між літерами, що позначають приголосні, вадкі для вимови: *Цілий день був у квартирі; Я його зустрів у вестибулі;*
- 2) Переважно на початку речення перед приголосними: *У теплі дні збирання винограду її він стрів (Рил.); У нашому саду була розкішна флора, - жоржина й кропива, любисток і ревінь (Кост.); У весняному повітрі загув вечірній дзвін, розносячи по місту людям звістку, що зайшло велике свято (Вас.);*
- 3) Перед наступними в, ф, хв., льв: *Багато по тому доводилось дивитись у вогонь (Гуц.); Конфедерація була у Львівському університеті; В його погляді, руках і навіть у хвилях буйного волосся було щось таке, що робило його схожим на артиста (М.Тарновський);*
- 4) Після паузи перед приголосним (після коми, крапки з комою, двокрапки, тире, дужок, трьох крапок): *Вибачте, у нас попростому... (Вас.); Приходжу додому – у хаті чисто, прибрано; Це було у неділю.*

Літера в пишеться:

- 1) між двома літерами, що позначають голосні звуки: *Їхати в Одесу; вчитися в Ужгороді, Зустрітися в аудиторії;*
- 2) після голосного перед приголосним: *Живе в тій хаті сивий-сивий спомин (Кост.); Росла в гаю конвалія Під дубом високим (Л. Укр.);*
- 3) перед літерою на позначення голосного звука: *Їдуть в Умань; Жили в Овручі; Купаються в озері.*

У деяких випадках чергування [у] з [в] неможливе:

- а) у словах тільки з початковим у (уява, умова, усний) або тільки з початковим в (відомість, вправа, влада);
 б) у словах іншомовного походження: уран, ураган, Узбекистан, унікальний, універсал, варіація, велюр, веранда, вензель.

[І] з [Й] чергується у таких же випадках, що й [у] з [в].

І пишеться:

- 1) між літерами, які позначають приголосні, важкі для вимови: *Я втік би в темний гай, щоб слухать, як шепоче До листу лист і до квітка трава (Олесь); Неба широким намет і далекеє море (Л. Укр.); В печі палав вогонь і червоним язиком лизав челюсті (Коцюб.); Плачуть і моляться білі троянди (Кост.);*
- 2) переважно на початку речення перед приголосними: *І кожний з нас те знав, що слави нам не буде... (Фр.); І стали тихо плакати Дві хмароньки ясні. І сльози їхні падали Сріблясті і рясні (Олесь); І маю жаль я до осінньої рослини: кожна брунька ховає в собі надію життя і дасть нові пагони (Коцюб.);*
- 3) після паузи перед літерою на позначення приголосного звуку (після коми, крапки з комою, тире, двокрапки, дужок і трьох крапок): *І летіли знов іскри ясні, І в дзвінкі обертались пісні (Олесь); Дай мені руку – і в поле біжим, В степ голубий та широкий (Олесь); Йшли літа... і самотність з літами росла (Олесь); Наступного ранку – знов приморозок, і навіть не приморозок, а легенька його хода, сліди його (Гуц.).*

Й пишеться:

- 1) між літерами, що позначають голосні звуки: *У школі вивчають геометрію й алгебру; Літо й осінь я проводжу в селі. Катря причинила двері, й Орисі вже трудно було почути, про віщо сестри сперечалися (Стар.);*
- 2) після голосного перед приголосним: *Дико там навкруги й похмуро (Стар.); Малі діти грілись на весняному сонці й щебетали, неначе пташки (Н.-Лев.).*

Чергування [і] з [й] не відбувається:

- 1) при зіставленні понять: *Зима і літо; сміх і сльози;*
- 2) у заголовках: *„Аскольд і Дір” (Олесь); „Руфін і Прісцилла” (Л.Укр.); „Війна і мир” (Л.Толстой);*

3) перед словами, які починаються на й, я(йо), ю(йу), ї(йе), ї(йі): *І двері зачинились, І я зостався в коридорі (Рил.); Налетів вітер, і єдиний листок опустився додолю;*

У поетичній мові чергування [у] з [в] та [і] з [й] може порушуватися: *Ми розминались в часі і у просторі (Кост.); Душа належить людству і епохам (Кост.); Тривога й щастя, біль і гнів, і усміхи, й печалі, - Мов сотні райдужних човнів На синьому причалі (Рил.); Ти в биліні кожній, в фарбах і в тонах, Я твій подорожній, твій співучий птах (Сос.).*

4. СПРОЩЕННЯ В ГРУПАХ ПРИГОЛОСНИХ

Мелодійність української мови зумовлюється її фонетичною природою, закономірностями звукових сполук, чергуваннями голосних і приголосних, іншими фонетичними явищами. До них належить спрощення – властивість української мови уникати збігу кількох приголосних, який може з'являтися при словотворенні. Наприклад, у групах приголосних звуків, які могли б виникнути при творенні слів, коли до існуючих звукосполучень **-жд-, -зд-, -ст-, -зк-, -ск-, -сл-** додається суфіксальний звук **-и-**, середній проривний звук [д], [т] чи [к] випадає, щоб не було важкого для вимови сполучення трьох приголосних звуків:

ж/д/н: *тиждень – тижневий;*

з/д/н: *виїздити – виїзний, проїзд – проїзний (квиток);*

с/т/л: *лестоці – улесливий, щастя – щасливий;*

с/т/н: *честь – чесний, якість – якісний, користь – корисний, вість – вісник (проте у словах кістлявий, пестливий, хвастливий, шістнадцять, а також у словах іншомовного походження баластний, контрастний, компостний, форпостний літера т зберігається);*

з/к/н: *бризкати – бризнути, брязк – брязнути;*

с/к/н: *блиск – блиснути, тиск – тиснути, плюск – плюснути, тріск – тріснути (але у словах випускний, рискнути зберігається літера (і звук к));*

с/л/н: *масло – масний, мисль – умисний, ремесло – ремісник.*

5. ПРАВИЛА ВЖИВАННЯ М'ЯКОГО ЗНАКА

М'якість приголосних звуків в українській мові передається спеціальною буквою Ъ (м'яким знаком); йотованими буквами *я, ю, є, ї*, перший звуковий елемент *[й]* пом'якшує попередній приголосний: ляля, няня, люд, сяду; наступним голосним звуком *[і]*: тінь, пісня, зірка, сіно, ніс.

М'який знак пишеться:

1) після букв *д, т, з, с, ц, дз, л, н* наприкінці слова чи складу, якщо ці букви передають м'які звуки: *сядь, донька, суть, злізь, вісь, тедзь, мідь, швець, жнець, гляньте, різьба*;

2) після м'яких приголосних перед *о*: *льон, трьох, сьомий, сьогодні, дзьоб, синього*;

3) у суфіксах *-ськ-, -зьк-, -цьк-, -ськість-, -зькість, -цькість, -ськи, -зьки, -цьки*: *український, європейський, козацький, запорізький, ризький, паризький, чеський, французький, близький, людський, по-французьки, по-французькому*;

4) у суфіксах *-еньк-, -оньк-, -есеньк-, -оньк-, -ісіньк-, -юсіньк-*: *легенько, голівонька, рученька, самісінька, малюсінька*;

5) після м'якого звука *[л]* перед наступним м'яким: *учительський, стільця, пальці, їдальня, читальня*;

6) у формах родового відмінка множини іменників жіночого роду: *пісень, робітниць, учениць*;

7) у дієслівних формах наказового способу: *стань, винось, виходь; станьте, виносьте, виходьте*;

8) у дієслівних формах 3-ї особи однини та множини дійсного способу: *стоїть, спить, стоять, читають, пишуть, думають, складають*.

М'який знак не пишеться:

1) після букв, що позначають губні та шиплячі звуки: *стен, голуб, кров, сім, вісім, любов, ніж, піч, ідеш*;

2) після *р* у кінці складу: *кобзар, товар, писар, Харків (виняток Горький)*;

3) між приголосними, якщо перший пом'якшується під впливом другого: *сонця, пісня, радість, якість, кінця*;

4) після *н* перед *ж, ч, ш, щ*: *тонший, менший, інший, кінчик*.

6. ПРАВИЛА ВЖИВАННЯ АПОСТРОФА

Українська мова має специфічний знак – **апостроф** ('). Він використовується для передання твердої, роздільної вимови приголосних, що не зливаються з наступними звуками: *м'ясо, м'яч, б'ють, з'їзд, комп'ютер, інтерв'ю, об'єкт, під'їзд*.

Апостроф ставиться :

1) після губних **б, п, в, м, ф**, перед **я, ю, є, ї**: *б'ється, п'ять, дев'ять, п'ється,*

2) *п'яний, м'ятий, м'який, в'юн, верф'ю, солов'ї, здоров'я, зв'язок, пам'ять, торф'яний;*

3) після префіксів, які закінчуються на приголосний, перед **я, ю, є, ї**: *під'їзд, роз'їзд, від'їзд, з'єднання, роз'єднання, від'ємний, без'ядерний, роз'ярити;*

4) після **р** перед **я, ю, є, ї**, якщо в них чується звук **й**: *бур'ян, подвір'я, міжгір'я, сузір'я, матір'ю, кар'єра.*

В іншомовних словах апостроф ставиться в таких самих позиціях, як і в українських словах. Різниця в тому, що апостроф ставиться перед **я, ю, є, ї**, не тільки після губних і **р**, а й після шиплячих та задньоязикових, якщо вони вимовляються твердо й після них чується звук **й**: *прем'єра, об'єкт, бар'єр, Х'юстон, ін'єкція, кон'юнктура, п'єдестал, В'єтнам.*

Апостроф не ставиться:

1) якщо йотовані букви **я, ю, є, ї**, передають м'якість попереднього приголосного звука, то він звучить м'яко, звука [й] немає й вимова є плавною, а не роздільною: *свято, цвях, морквяний, тьмяний, мавпячий, духмяний, дзвякнути, рутвяний;*

2) в іншомовних словах, якщо **я, ю, є, ї** передають м'якість попереднього приголосного, не чується звук [й] і відповідно вимова є не роздільною, а плавною: *бюро, пюре, манікюр, рюкзак, гравюра, кювет, нюанс, Мюнхен, бюрократ, бюлетень, бюджет, бюст, мюзикл*

7. ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ І СУФІКСІВ

7.1. Правопис префіксів:

1. В українській мові у префіксах **роз-**, **без-**, **воз-**, **через-** завжди пишеться **з** (тобто з ніколи не переходить у **с**): *розписати, розказати, розсипаний, розтлумачити, безтурботний, безпринципний, безпечний, безсуфіксний, черезсідельник*.

2. Префікси **пре-**, **при-** розрізняються за значенням:

– префікс **пре-** вживається в якісних прикметниках і прислівниках для вираження інтенсивності ознаки (*прегарний, премудрий, пречудовий, препогано, превеликий, прекрасний, преподобний, преосвященний*);

– префікс **при-** вживається в дієсловах та віддієслівних утвореннях і має ознаку приближення (*прийти, прибігти, приїхати, прибити, примусити, пришити, побудувати, прив'язати, приборкати, прищеплювати*) або ознаку частковості дії (*приморозити, притрусити, припудрити*).

Префікс **при-** пишеться **й** у словах, утворених із словосполучень іменника з прийменником **при**: *при вокзалі – привокальний, при березі – прибережний, при місті – приміський, при дорозі – придорожній*.

В іншомовних словах, що не мають префікса, написання **е** та **и** треба запам'ятати:

преамбула	привілей
президент	приватний
президія	примат
презентація	призер
престиж	призма
претендент	примітив
претензія	принцип
прецедент	прем'єра
прелюдія	
предикат	

Префікс **прі-** пишеться в словах: *прізвище, прізвисько, прірва*.

3. Префікс **с-** пишеться перед глухими **к, п, т, ф, х** (він виникає в результаті оглушення дзвінкого **з-** перед наступним глухим звуком): *сказати, скипіти, скинути, списати, спити, сполоти, стиснути, сточити, сфотографувати, сфабрикувати, схопити, схвалити, схуднути*.

7.2. Правопис деяких суфіксів:

У значенні і написанні суфіксів в українській і російській мовах є багато спільного. Однак є ряд правил, знання яких необхідне для написання суфіксів в українській мові.

1. У суфіксах **-альник, -ильник, -альність**, після л перед н пишемо ь: *уболівальник, чистильник, полільник, колегіальність*.

2. Суфікси **-инн(я), -інн(я), -анн(я), -янн(я), -енн(я)** пишуться з двома н: *квасолиння, огудиння, поління, говоріння, навчання, гуляння, значення, звернення*.

3. В українській мові розрізняються суфікси **-ичок, -ичк(а) і -ечок, -ечк(а)**. Суфікси **-ичок, -ичк(а)** вживаються в іменниках чоловічого і жіночого роду із змельшувально-пестливим значенням: *кошичок, глечичок, суничка, вуличка*. Суфікси **-ечок, -ечк(а)** вживаються з цим значенням в іменниках усіх трьох родів: *бережечок, краєчок, грушечка, копієчка, віконечко, сонечко*.

4. У чоловічих іменах по батькові вживаються суфікси **-ович, -ьович, -йович**: *Іванович, Васильович, Андрійович*. У жіночих іменах по батькові пишеться суфікс **-івн-, (-івн-)**: *Петрівна, Яківна (Яковлівна), Анатоліївна, Іллівна*.

5. Розрізняється суфікс **н**, виражений двома звуками – **[н]** і **[н']**. Суфікс **-н-(ий)** вживається в багатьох прикметниках твердої групи: *червоний, дружний, хмарний, модний*, суфікс **-н-(ій)** вживається рідше в прикметниках твердої групи: *літній, давній, колишній, пізній*.

6. Наголошені суфікси **-енн(ий), -анн(ий)** пишуться з двома н і вживаються для вираження перебільшеної ознаки: *численний, здоровенний, старанний, нездоланний*.

7. Розрізняються суфікси **-ев(ий), -єв(ий) та -ьов(ий), -ов(ий)**:

а) у прикметниках з основою на м'який приголосний та шиплячий, коли наголос падає на основу, вживаються суфікси **-ев(ий), -єв(ий)**: *рожевий, червневий, овочевий*;

б) у прикметниках з основою на м'який приголосний і шиплячий та наголосом на закінченні пишемо суфікси **-ьов(ий), -ов(ий)**: *польовий, життєвий, вузловий*;

в) у присвійних прикметниках, утворених від іменників з основою на м'який приголосний та шиплячий, вживаються завжди суфікси **-ев(ий), -єв(ий)**: *Маковій – Маковієвий, Лукаш – Лукашевич, Анатолій – Анатолієвий*.

У прикметниках після букв на позначення приголосних пишеться суфікс **-ист(ий)**, а після голосних – **-їст(ий)**: *барвистий, цукристий, вибоїстий, оліїстий*.

8. ПОДВОЄННЯ І ПОДОВЖЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ

Подвоєння приголосних літер відображає на письмі збіг двох однакових звуків на межі різних значущих частин слова (*віддати, оббити, стінний*) і подовження одного м'якого звука в певних позиціях за рахунок іншого в результаті його уподібнення: *життя, знання, весілля, збіжжя*.

8.1. Подвоєння виникає:

– коли збігаються два однакових звуки на межі префікса й кореня: *віддалити, віддаль, віддавна, возз'єднання, роззброїти, роззявити, поораний*;

– коли збігаються два звуки [н] на межі кореня та суфікса: *щоденник, щоденно, письменник, Вінниця, осінній, кінний, денний, винний, туманний, туманно, туманність, законний, законно, законність*;

– коли збігаються два звуки [с] на межі дієслівної основи й частки **-ся**: *вознісся, розрісся*;

– коли збігаються два однакові звуки у складноскорочених словах: *міськком, заввідділом, деффак*;

– у словах *Ганна, лляний, бовваніти, овва, ссати* та похідний від них;

– у підсилювальному суфіксі **-єнн(ий)**: *здоровєнний, силєнний, численний*;

– у прикметниках із наголошеними суфіксами **-єнн(ий), -єнн(ий)** зі значенням інтенсивності, можливості чи неможливості дії: *незрівнянний, неказаний, нескінченний, непримиренний, невблаганний, недоторканий та в словах старанний, старанно*.

Слід розмежувати правопис дієприкметників і прикметників, вони розрізняються наголосом і подвоєнням:

здійсненний	(який?)	здійснений	(кимось?)
неказаний		неказаний	
нескінченний		нескінчений	
незрівнянний		незрівняний	
недоторканий		недоторканий	

8.2. Подовження м'яких звуків [д], [т], [з], [с], [ц], [л], [н] та шиплячих [ж], [ч], [ш] буває:

– в іменниках середнього роду II відміни, що мають закінчення –а (орф. –я): *насіння, колосся, волосся, зілля, гілля, бадилля, знаряддя, клоччя, розселення, сторіччя, піддашшя*. Подвоєння зберігається при відмінюванні (крім родового відмінка *знань, знарядь*) та в похідних словах: *життєвий, гіллястий*;

– в іменниках I відміни на зразок *стаття, суддя, рілля, Ілля*;

– окремих прислівниках: *навмання, зрання, спросоння, суддя, попідтинню, попідвіконню*;

– у орудному відмінку іменників жіночого роду III відміни перед закінченням –ю: *річчю, піччю, ніччю, молоддю, тінню, миттю, сіллю, віссю, подорожжю, розкішшю, міццю*;

– в окремих формах дієслова **лити**: *ллю, ллеш, зіллю, зіллеш, виллю, лється, ллються*.

У формах *кров'ю, любов'ю, матір'ю* немає подвоєння букв, тому що відсутнє уподібненню до попереднього твердого звука наступного звука [й], зберігається тверда роздільна вимова: [крóуйу], [л'убóуйу], [мáт'ірйу].

9. НАПИСАННЯ СЛІВ РАЗОМ, ОКРЕМО Й ЧЕРЕЗ ДЕФІС

В усному мовленні слова не завжди вичленовуються. Паузами виділяються речення або їхні складові частини. В давнину писали всі слова в один ряд, навіть не завжди розчленовуючи речення. Традиція роздільно писати слова усталилася у XVIII столітті.

У сучасній українській мові діє загальне правило: окремо пишуться всі самостійні та службові слова. Але незначна частина слів має свої правила.

Слід розрізняти слова і схожі (омонімічні) з ними словосполучення: *напам'ять і на пам'ять, назустріч і на зустріч, проте і про те, зате і за те, якби і як би, щоб і що б, вчора і з вчора, вбік і в бік, вгору і в гору*. Словосполучення, що злилися в одне слово, стали прислівниками, пишуться разом: *завтра, опівночі, нанівець, нашвидкуруч, напередодні, щовчора, щорічно, навперейми, навпростець, навкоси, навпіл, навпроти, досхочу, всмак, щиросердно* та ін.

9.1. Разом пишуться:

1. Складноскорочені слова і похідні від них: *Лісостеп, самохідний, профспілчанин*.
2. Складні слова з першою частиною – числівником: *Двадцятиповерховий, стодвадцятивосьмилітній*.
3. Складні іменники, утворені з двох або кількох слів за допомогою сполучених *о, е* чи без них та утворені від них прикметники: *глинозем, вертоліт, автострада, місяцехід, глиноземний, вертолітний, автострад ний*.
4. Складні прикметники, утворені від сполучення різних частин мови: *сільськогосподарський* (сільське господарство), *вагонобудівний* (вагони будувати), *високорозвинений* (високо розвивати).
5. Складні числівники та прикметники з компонентом *–сотий, -тисячний, -мільйонний*: *п'ятдесят, сімнадцятий, двісті, трьохтисячний, кількасотий, багатомільйонний*.
6. Складні слова з першою частиною *пів-, напів-, полу-* : *північ, півметра, півкраю, півогірка, півострів, піваркуш, полумисок, напівфабрикат*
7. Прислівники, прийменники і сполучники, утворені сполученням двох або кількох слів: *вниз, обабіч, якщо, поперед, понад, зате*

9.2. Через дефіс пишуться:

1. Складні іменники, що не мають сполучного голосного: *Хліб-сіль, ракета-носій, дизель-мотор, прем'єр-міністр*.
2. Складні прикметники, що означають різні кольори або відтінок одного кольору: *Червоно-зелений, світло-голубий, яскраво-червоний, але жовтогарячий*.
3. Складні іменники з першою частиною ***віце-, екс-, обер-, унтер-, штаб-***: *віце-президент, екс-чемпіон, унтер-офіцер, штаб-квартира*.
4. Складні прикметники, дієслова і прислівники, в яких повторюються однакові або синонімічні частини: *тихий-тихий, жили-були, ледве-ледве, тишком-нишком*.
5. Іменники на позначення казкових персонажів та складні прізвища: *Вовчик-Братик, Зайчик-Побігайчик, Карпенко-Карий*.
6. Складні слова з ***пів-***, що є власною назвою: *пів-Америци, пів-Криму, пів-Сонця*.

7. Складні займенники та прислівники з *будь-, -небудь, казна-, хтозна-*: *Будь-що, який-небудь, казна-хто, будь-як, де-небудь, хтозна-коли.*
8. Частки *бо, но, то, от, таки*: *Ходи-бо, скажи-но, тільки-то, як-от, все-таки.*

Певні труднощі викликає правопис прислівників, прийменників, сполучників, утворених від інших частин мови. Такі слова пишуться окремо: *без утину, на зло, рік у рік, дарма що, незважаючи на те, у зв'язку з тим* та ін. Ці та інші написання перевіряються за орфографічним словником.

10. ПРАВОПИС СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Більшість слів іншомовного походження пишуться за правилами написання українських слів. Однак деякі запозичені слова мають свої особливості.

1. Пишеться буква *и*:

- 1) у загальних назвах після *д, т, з, с, ц, ж (дж), ч, ш, р* перед наступним приголосним: *директор, тираж, зигзаг, система, циліндр, жирафа, джигит, речитатив, шина, риф*
- 2) у географічних назвах після шиплячих приголосних та кінцевими – *ида, -ика*: *Алжир, Чикаго, Чилі, Атлантида, Флорида, Африка, Балтика.*
- 3) у географічних назвах із звукосполученням *-ри-* перед приголосним: *Мадрид, Мавританія, Париж, рим, Рига.*

2. Пишеться буква *і*:

- 1) на початку слова, після приголосних перед голосним, *є* та *й*: *інженер, ідея, радіус, артеріальний, енергія, клієнт, радій*
- 2) у загальних назвах після приголосних *б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н* перед наступним приголосним *і* в кінці слова: *біологія, хімія, фізика, графік, вібрація, піанісимо, гратіс, таксі, журі, попурі.*
- 3) у багатьох власних назвах: *Індія, Ісбен, Ізабелла, Капрі, Поті, Ніл, Лісабон, Сочі, Сомалі, Цицерон.*

3. Буква *е* пишеться на початку, всередині і наприкінці слова: *електрика, енергія, фаєтон, кашне, резюме.*

4. Подвоєні приголосні пишуться у власних назвах *і*, на відміну від російської мови, в невеликій групі слів загальних назв: *Яффа, Ніцца, Шіллер, Руссо, голландський, марокканець, ванна, манна, вілла, нетто, Тонна, брутто.*

5. Апостроф пишеться в словах іншомовного походження:

- 1) після приголосних **б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р** перед м'якість попереднього приголосного, апостроф не пишеться: *п'єдестал, прем'єра, кар'єра, Рів'єра, Ак'яб, Барб'є*; але *бюро, кювет, пюпітр, рюкзак*.
  - 2) після префікса з кінцевим приголосним перед наступним **я, ю, є**: *ад'ютант, кон'юктура, ін'єкція, суб'єкт, об'єктивний*.
6. М'який знак у словах іншомовного походження пишеться після м'яких: **д, т, з, с, ц, л, н** перед **я, ю, є, ї, й**: *Марсельєза, мільярд, мільйон, барельєф, віньєтка; Лавуазьє, Мольєр, Ньютон*.

11. ПРАВОПИС ПРІЗВИЩ І ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

Українські прізвища та географічні назви вимовляються и пишуться за правилами вимови та написання загальних назв: *Київ, Гончар, Орел, Біла Церква, Чорне море, Південний Буг*. Правопис більшості прізвищ і географічних назв, що прийшли з інших мов, також не викликає особливих сумнівів: *Шекспір, Рабле, Стендаль, Татри, Павлов, Іванов, Урал*. Загальна закономірність така, як і в інших мовах: прізвища та географічні назви не перекладаються, їхня вимова передається українською графікою з найбільшим наближенням до звучання в мові-оригіналі. Проте для зручності користування такими назвами в українському мовленні бажано пам'ятати такі правила:

1. Російський звук [е], польський [ie], болгарський і чеський [e] після приголосних передаються літерою **е**: *Лермонтов, Лена, Озеров, Петров, Степанов, Броневський, Залеський, Міцкевич, Сенкевич, Чапек*.

2. Російський звук [е] передається літерою **є** в таких випадках:
- на початку слів: *Єгоров, Євдокимов, Єришов, Єнісей*;
  - в середині слів після голосного: *Вересаєв, Гуляєв, Благоєв, Достоевський, Колчуєв*;
  - після приголосних при роздільній вимові (тобто апострофа або м'якого знака): *Григор'єв, Зінов'єв, Прокоп'євський, Євгенієва, Аркадьєв*;
  - коли російському [е] в споріднених українських коренях відповідає **і**: *Белов, Белінський, Зверєв, Лєсков, Пєшков, Рєпін, Столєтов, Твердохлєбов, Белгород, Желєзноводськ, Белорєцьк, Благовєщенськ*;
  - у суфіксах **-єв, -єєв** після приголосних (за винятком шиплячих, **р** та **ц**): *Медведєв, Алексєєв, Матвєєв, Гордєєв, Тургенєв, Лазарєв, Рилєєв, Лаптєв*, але *Грошев, Плещєєв*.

3. Російська літера [ѐ] передається:

- буквосполученням **йо** на початку слова, після голосних і після губних: *Йолкін, Соловійов, Бугайов, Воробійов, Окайомов*;
- буквосполученням **ьо** після м'яких приголосних: *Алфьоров, Тьоркін, Корольов, Дьомін, Новосьолов*;
- літерою **о** після шиплячих: *Лихачов, Обручов, Хрущов, Грачов, Щипачов, Пугачов*.

4. Російський звук [и] передається:

літерою і:

- а) на початку слів: *Ісаєв, Ігнатов, Ігарка, Іртиш, Іркутськ*;
- б) після приголосних, крім шиплячих та **ц**: *Гагарін, Пушкін, Багіров*;

літерою ї:

- а) після голосних: *Воїнов, Ізмаїлов*;
- б) при роздільній вимові (після апострофа і м'якого знака): *Захар'їн, Льїн, Мар'їно*;

літерою и:

- а) після шиплячих та **ц**: *Чичиков, Роцин, Кожин, Тушино*;
- б) якщо споріднене в українській мові слово має **и**: *Виноградов, Кисельов, Кисловодськ, Липецьк*;
- в) у префіксах: *Пришвін, Привалов*;
- г) у суфіксах **-ич, -ин, -ик**: *Голик, Котельников, Гнідич, Григорович, Голицин*.

5. Російський звук [ы] передається завжди через **и**: *Рібаков, Циганков, Чернишов, Іртиш, Сиктивкар*.

6. М'який знак у прізвищах і географічних назвах ставиться:

- у суфіксах **-ськ-, -цьк-, -зьк-**: *Домбровський, Трубецькой, Островський, Курськ, Кузнецьк*;
- після м'яких приголосних у кінці слів (*Гоголь, Гомель*) та перед приголосними: *Кольцов, Клязьма, Коньков*;
- після м'яких приголосних перед **я, ю, є, ї**: *Третьяков, Іллюшин, Ананьїн, Дьяконов*.

7. Апостроф ставиться після губних, задньоязикових і **р**: *Аляб'єв, Водоп'янов, Рум'янцев, В'яземський, Ареф'єв, Прокоф'єв, Пом'яловський, Юр'єв, Григор'єв, Захар'їн, П'ятигорськ, Гур'єв. Перед*

буквосполученням **йо** апостроф не ставиться: *Воробйов, Соловійов, Муравйов*.

8. Географічні назви відмінюються як іменники чи прикметники: *Львов – Львова – Львову; Рівне – Рівного – Рівному*.

Якщо географічна назва складається з іменника з прикметником, то відмінюються обидві частини: *Гола Пристань – Голої Пристані – Голій Пристані; Асканія-Нова – Асканії-Нової – Асканії-Новій; Кам'янець-Подільський – Кам'яця-Подільського – Кам'яцю-Подільському; Рава-Руська – Рави-Руської – Раві-Руській*.

Якщо географічна назва складається з двох іменників, то відмінюється другий: *Алма-Ата – Алма-Аті – Алма-Атою; Івано-Франківськ – Івано-Франківська – Івано-Франківську*.

У географічних назвах на зразок Ростов-на-Дону відмінюється тільки перша частина: *Ростов-на-Дону – Ростова-на-Дону – Ростову-на-Дону*.

9. Жіночі прізвища на приголосний та на **о** в українській мові не відмінюються: *Надія Савчук – Надії Савчук, Ольга Шевченко – Ольги Шевченко, Ніна Балій – Ніні Балій*.

10. Чоловічі прізвища відмінюються відповідно як іменники: *Андрій Коваль – Андрія Ковалю – Андрію Ковалю*.

12. ПРАВИЛА ВЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ БУКВИ

В українській мові, як і в російській, велика буква служить для розрізнення значень загальних і власних назв. За допомогою великої букви виділяємо слова, що означають імена, прізвища, посади людей, назви установ, населених пунктів тощо. Велика буква служить також виразником ставлення до тих чи інших понять, явищ у суспільстві. Найголовніші правила вживання великої букви:

1. Імена людей, по батькові, прізвища, прізвиська, псевдоніми: *Тарас Григорович Шевченко, Каменярь (Іван Якович Франко), Жан-Жак Руссо, І.С. Нечуй-Левицький, Леся Українка*.

2. Дійові особи у казках, байках, міфічні герої: *Антей, Перун, Христос, Дід Мороз, Івасик-Телесик, Півень, Кіт, Сокіл*.

3. Назви найвищих державних посад і почесних звань: *Президент України, Прем'єр-міністр Франції*.

4. Назви держав, республік, вищих державних та інших організацій в нашій країні та міжнародних організацій: *Республіка Польща, Організація Об'єднаних Націй, Рада Безпеки.*

5. Скорочені назви установ, організацій, закладів, якщо вони вживаються на означення одиничної назви: *Укрінформ, МХАТ, але педінститут.*

6. Усі географічні назви пишуться з великої букви, а якщо вони складаються з кількох частин, з'єднаних дефісом, то всі слова, крім родових пишуться з великої букви: *Крим, Асканія-Нова, Орехово-Зуєво, Одеська область, Кавказькі гори, Північна Двіна, Ясна Поляна.*

7. Назви установ, підприємств, вулиць, парків, крім родових понять, пишуться з великої букви: *Центральний будинок культури залізничників, набережна Лейтенанта Шмідта, проспект Перемоги, бульвар Мирний, Кузнецький міст.*

8. Назви свят, історичних подій, знаменних дат: *Великдень, День Перемоги, Велика Вітчизняна війна, День космонавтики.*

9. Назви відзнак, орденів, медалей: *Медаль «За відвагу», медаль «За трудову доблесть», орден «Мати-героїня», але орден «Знак Пошани», медаль «Золота Зірка».*

10. Прикметники, утворені від власних назв: *Красноярський край, Шевченківська премія, але Піфагорова теорема, дамоклів меч, базедова хвороба.*

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Як утворюються імена по батькові чоловічого та жіночого роду?
2. Як змінюється префікс з- перед **к, ф, п, т, х** ?
3. чи змінюються інші префікси, що закінчуються на приголосні звуки, перед цими приголосними?
4. Як вимовляється кінцевий приголосний [з] у префіксах **роз-, без-**? Наведіть приклади.
5. Повторіть правила про правопис префіксів **пре-, при-, прі-**, наведіть відповідні приклади.
6. Зіставте правила про подвоєння, апостроф, м'який знак з відповідними правилами, які визначають написання не запозичених слів, виділіть специфічне лише для іншомовних слів.
7. Як у написанні українською мовою російських прізвищ та географічних власних назв передаються:
  - а) російська **е**;
  - б) російська **ё**.

8. Яку роль відіграють правила орфографії в писемному мовленні?
9. У чому полягає зв'язок української орфографії з російською?
10. З'ясуйте подвоєння і подовження в українській мові.
11. Чим викликане спрощення у групах приголосних? Наведіть приклади.

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ НА ОСНОВНІ ПРАВИЛА УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

Тренувальні вправи з орфографії. Написання голосних.

1. *Поставте на місці пропущених літер е або и:*

Бл...зенько, ос...лится, спра...длиий, д...ректор, греб...лька, зш...вати, дал..ч, неприм..ренний, зв...чайний, сп..нити, квіт..нь, дж..рело, кр..ниця, сп..ти, заст..лати, ущ..мити, зат..кати, оц..нкований, ос..ледець, ст...лити, відд..рати, дят..л.

2. *Перепишіть наведені слова, поставте на місці пропущених літер і або и:*

Щ..т, сн..п, ч..тко, ч..сто, ш..шкар, окр..п, др..жджі, заб..рати, слідоп..т, розк..ш, підп..рати, самоск..д, кор..сно, пог..дний, ш..стедят, ш..роко.

3. *Поставте на місці пропущених літер а або о:*

Б..рсук, л..мав, к..лач, к..зацтво, п..сол, окс..мит, сл..в'янин, ..таман, зл..мати, зл..млене, ..брикос, б..гатослів'я, см..лоскип, скр..єні, м..роз, х..зяїн, п..гон, п..гано, г..рячі.

4. *Поставте на місці пропущених літер потрібні (е, и чи і). Поясніть правила вживання префіксів пре-, при-, прі-*

Пр..нести, пр..бігти, пр..поганий, пр..в'язати, пр..рва, пр..багато, пр..мудрий, пр..звище, пр..старий, пр..хилятися, пр..гарний, пр..дивлятися, пр..добрий, пр..веселий, пр..стукнути, пр..дорожний, пр..мкнути, пр..робити, пр..швидшити.

5. *Поставте на місці пропущених літер потрібні (е чи и).*

Станов..ще, мереж..во, стеж..чка, дал..ч, вдесят..ро, велет..нь, ровесн..ця, промов..стий, враж..ння, віконн..ця, няньч..н, щебетуш..ка, вдумл..вий, звелич..ний, довжел..зний, пряд..во, рушн..чок, ожинн..к, вжал..ний, велич..на, виховат..ль, старш..нський, стривож..ний, хмар..ще.

6. *Поставте на місці пропущених літер потрібні (і чи и)*

Згор..стий, освітлен..сть, тонюс..нський, глибоч..нь, вітч..зна, уроч..стий, складальн..ця, рог..вка, вдалеч..нь, язич..ще, пстов..ння,

волоч..ння, дзеньк..т, друж..тник, соняшнич..ння, збор..ше, в'їдлив..сть, пищ..к, тих..ший, ошийн..к.

7. На місці крапок поставте е(є) чи о(ьо),йо і поясніть правопис суфіксів.

Оранж..вий, вермішел..вий, кизил..вий, коричн..вий, замш..вий, марганц..вий, марш..вий, груш..вий, вогн..вий, деш..вий, ситц..вий, черепах..вий, вол..вий, перц..вий, чесуч..вий, песц..вий, парч..вий, раді..вий, бо..вий, квітн..вий, емал..вий.

8. Розкриваючи дужки, запишіть словосполучення у дві колонки А) з іменниками, що мають закінчення **-и**;

Б) з іменниками, що мають закінчення **-і**.

Ущухли (дощ), приїхали (муляр), достигли (помідор), корінь(рожа), збираю (гриб), дочекався(поміч), видно з (гора), оборона(фортеця), високо на (гора), став на рівні(нога), весняної (пора), пшеничні (корж).

9. Випишіть у дві колонки словосполучення, вставляючи букви:

А) о, а, у;

Б) е, я, ю.

Під ясними зор..ми, світлими нич..ми, знайомий з бетоняр..ми, пам'ятай про товарищ.., бережи як зіниц.. ока, останньому косар..ві, труснув кучер..ми, оснащений радіоапаротур..ю, сьогодні перед зустрічч.., стер ірж.., свіжою їж..ю.

10. Запишіть іменники у формі родового відмінка однини (кого? чого?).

Мрамур, ураган, Дунай, Ужгород, квітень, рис, Омельченко, старт, турист, синус, електрон, циферблат, сніг, Ліван, Дністер, ідеалізм, листопад, явір, йорш, алюміній, міліметр, ом.

11. Запишіть словосполучення у дві колонки:

А) з вставленою буквою **и**;

Б) з вставленою буквою **і**.

Джерельн..й воді, тих.. ночі, струнк..х юнаків, Степанов.. зошити, чітк..ми розпорядженнями, глух..й кут, сторонн..м людям, тьмян..ми очима, скрипуч..м голосом, блискуч..й думці, широк..х степах, рівненьк.. стежки, свіж..ми слідами, спостережлив..м оком, якнайширш.. зв'язки, Остапов.. книжки, найкращ.. люди.

Написання приголосних

1. *Перепишіть, вставляючи необхідну букву.*

Бе..жалісний, бе..шумний, ро..щепити, роз..казати, ро..крити, бе..крайній, бе..сердечний, бе..формений, ро..дати, ро..сипати.

2. *Перепишіть слова, вставляючи пропущені букви, поясніть правопис.*

Ві..хилитися, бе..крилий, бе..соння, бе..посередній, ..цементувати, ..клеювати, пі..клеювати, ро..клеювати, ро..клад, бе..журний, ..шити, бе..церемонно, ..чепити, ..щулювати, ..штовхнути, ..чорнілий, ..кісний.

3. *За допомогою префіксів утворіть від наведених основ нові слова.*

Роз- (тривожити, класти, грати, терти, ширити, гнути, -кладати, - граш, стріляний, стелити, смоктати, -п'ятий).

Без- (страшний, -соромний, іменний, контрольний, карний, -силий, збройний, життєвий, законний, -тактний).

З- (робити, кинути, сипати, фотографувати, писати, брати, рвати, скочити, орати, в'язати, юрмитися, явитися).

Під- (скочити, палити, садити, гнати, йти, класти, ступити, рвати, крутити, м'яти, -юджувати, -яремний).

Від-, (їхати, йти, тягти, ділити, -ємний, -щепенець, штовхнути, шкодувати, -чужений, ступити, рвати, цвісти, слати).

Об- (пекти, являти, -юшити, шпарити, шкрябати, трусити, їсти, -ективний, пнути, ляти, кошений, -їзний).

4. *Утворити від поданих слів прикметника, використовуючи суфікс – ськ(-зьк, -цьк).*

Дрогобич, Відень, ткач, матрос, Воронеж, чумаки, латиш, Черкаси, альпініст, Запоріжжя, Кременчук, брат, Рига, комендант, Ірпінь, Париж, викладач, Прилуки, Поділля, журналіст, козак, завод, Норвегія.

5. *Утворити від поданих прикметників іменники за допомогою суфікса –ин(а).*

Київський, словацький, сумський, німецький, гуцульський, гайдамацький, полтавський, кріпацький, львівський, тернопільський, козацький, турецький, переяславський.

6. *Вставте пропущені букви.*

Вороне..кий, францу..кий, кременчу..кий, золотоні..кий, солда..кий, ньюйор..кий, завод..кий, гре..кий, дослідни..кий, співробітни..тво, пра..кий, фашис..кий, криворі..кий, велетен..кий, оде..кий, заступни..тво, студен..кий, пта..тво, турис..кий, голланд..кий, гаа..кий.

7. *Запишіть слова, вставляючи, де потрібно, букву н:*

Бездоган..ий, невин..ий, захоплен..ий, нездолан..ий, вихован..ість, вогнян..ий, несказан..о, нескінчен..ий, натхнен..ий, машин..обудівний,

самовіддан..ий, священ..ий, шален..ий, незлічен..ий, вітрян..ий, пистмен..ий, невпин..о, стомлен..ий, безнастан..о, востан..є, незрівнян..о, незвідан..ий, недобудован..ий, гостин..о, віддален..ий.

8. *Замість крапок, поставте, де потрібно, пропущені букви.*

Покликан..я, безсмерт..я, повноліт..я, повніст..ю, весіл..я, навман..я, узбереж..я, вічнвст..ю, роздоріж..я, папорот..ю, засил..я, атіль..є, дин..я, Іл..я, мудріст..ю, повин..ою, щаст..я, скрин..я, лист..я, безліс..я, ріл..я, скатерт..ю, молод..ю, подвір..я, стат..я, стат..ю.

9. *Поставте, де потрібно, пропущені букви.*

Об..ивка, об..ігти, об..ризувати, об..їхати, пі..даний, від..зеркалюватися, пі..дивитися, ві..дача, під..перти, пі..дослідний, на..звуковий, на..дверний, над..ністриянський, ро..зброєння, воз..єднаний, бе..язиковий, бе..застережений, бе..ядерний.

10. *Утворіть іменник від поданих слів. Поясніть наявність або відсутність подвоєння букв.*

Жити, віддати, горіти, плести, здобути, мислити, знищити, творити, марати, вчити, прагнути, злиденний, смітити, змагатися, завдати, зберегти, зберігати, хотіти, мужній, захопити, твердити, нагородити.

11. *Від поданих іменників утворити суфіксальним способом прикметники.*

Щастя, випуск, проїзд, контраст, тиждень, доблесть, пропуск, ненависть, виїзд, баласт, аванпост, якість, зап'ястя, швидкість, запуск, захист.

12. *На місці крапок, поставте, де потрібно, пропущені букви.*

Пристра..ний, контраст..ний, прихвос..ні, со..нце, чес..ний, мес..ник, сер..це, студен..ський, фашист..кий, влас..ний, очис..ний, доблес..ний, кожн..ий, ровес..ник, свис..нути, совіс..ний, ус..ний, хрус..нути, ціліс..ний, словес..ний, виїз..ний, шіс..десят, зліс..ний, шіс..надцять, капос..ний.

13. *Перекладіть російські слова українською мовою та запишіть їх.*

Поздний, костлявый, наместник, наездник, участник, предвестник, доблестный, устный, проездной, сердце, честность, свистнуть, гигантский, буревестник, бескорыстный, местный, контрастный, ненавистный, злостный, целостный, туристский.

14. *Запишіть слова, вставивши, де потрібно, м'кий знак.*

Кавказ..кий, тюр..ма, астраханс..кий, різ..бяр, арал..ський, камін..чик, ремін..чик, щіл..ний, емул..сія, мален..кий, електропаял..ник, астрахан..ці, щонаймен..ший, нян..чити, економіч..ний, шахтарс..кий, емал..ований.

15. *Поставте іменники у давальному відмінку однини (кому? чому?). В одній колонці запишіть слова з м'яким знаком, а в іншій - без м'якого знака.*

Квітка, жінка, авоська, бджілка, очеретинка, жменька, гуска, свинка, галузка, стеблинка, кізонька, миска, внученька, снігуронька, колиска, оболонка, нянька, сопілка.

16. *Перекладіть слова українською мовою та запишіть їх.*

Харьковский, вязкий, турецкий, пишешь, узко, собираешься, семьдесят, шестьдесят, девятьсот, семьянин, семнадцать, восемьсот, повестью, медью, листья, поднебесье, режьте, ешьте, плащ, печь, библиотекарь, дрожь, плачь, плач, букварь, тоньше, меньше, туш, товарищ, поверьте.

17. *Поставте у словах, де потрібно, апостроф. Поясніть у яких випадках перед я,ю є, ї апостроф не ставиться.*

Прив..яла, обм..як, з..явилася, св..ята, пір..я, р..ядно, шир..яв, подвір..я, медв..яний, щаст..я, Св..ятослав, пел..юстка, мл..явий, сузір..я, знічев..я.

18. *Замість рисок поставте де треба апостроф.*

Зав/язь, круп/ний, присв/ята, знічев/я, грав/юра, дерев/яний, мавп/ячий, кав/ярня, кров/яний, кров/ячий, львів/яний, надв/язати, слов/їний, безправ/я, обов/язок, рутв/яний, підрум/янений.

19. *Перекладіть українською мовою.*

Имя, племя, мягкий, двухаршинный, предъявить, кровью, любовью, безыдейный, порядок, Лукьян, вязать, Пятигорск, пядь, пьеса, разъезжать, матерью, здоровье, объектив, разъезд, соловьи, верфью, торфяной.

20. *Запишіть наведені нижче слова, знявши риску.*

Військово/морський, яскраво/жовтий, загально/державний, народно/поетичний, стерео/фільм, пів/ясеня, ані/трохи, пліч/о/пліч, темно/вишневий, дво/ярусний, лісо/степовий, генерал/лейтенант, казка/з/ким, віч/на/віч, воле/любний, хтозна/як.

21. *Запишіть, знімаючи риску.*

До/чиста, аби/як, кінець/кінцем, по/дружньому, до/тепер, як/не/як, з діда/прадіда, по/третє, з/роду/віку, якимсь/то, всього/на/всього, мало/помалу, ні/звідки, з/малку, по/твоєму, ледве/ледве, що/дня, пліч/о/пліч, по/де/куди, з давніх/давен, як/таки.

22. *Випишіть слова і словосполучення слів у колонки в тому порядку, як пишуться прислівники: а) разом; б) через дефіс; в) через два дефіси; г) двома словами; д) трьома і більше словами.*

Підійшов (у) притул, раз(по)раз, (по)перше, узяв (до) відома, (попід)тинню, на (сам) перед, ішли один (по)одному, накинув (на) опашки, кінець (кінцем), будь(що)будь, по (вік)віків, росте (в)глиб, виходили (по)одинці, стояв одним(один), день (у)день, рушив (у)чвал, встав (рано)вранці, всього (на) всього, бачив (уві)сні, (по)дружньому, сам(на)сам.

23. *Перепишіть, замінюючи, де треба, малу букву на велику.*

Переяслав-(х)мельницький, (б)іла (ц)церква, (х)херсонські кавуни, (д)депутат (в)верховної (р)Ади, (р)російська (ф)федерація, (п)алац (п)піонерів, (д)іяч (н)ауки, (г)олова (в)верховної (р)Ади (у)країни, (г)генеральна (а)самблея (о)(о)(н), (т)рипільська культура, (к)иво-(п)ечерський заповідник, (в)енера, (п)івденні степи, (к)омета (г)аллея, (а)хіллесо́ва п'ята,(а)нте́й, (м)макінтош, (м)меценат, (к)карпенко-(к)арий.

24. *Перепишіть, розкриваючи дужки.*

Псло! Якою назвою віє від назви твоєї. Ти увесь сповнений загадковості і чар. Мальовничою красою берегів (П,п)сла захоплювався (А,а)нтон (П,п)авлович (Ч,ч)ехов, мандруючи від (Л,л)ебедина до (Г,г)адяча і далі на (С,с)орочинці. І меркла в його очах розкішна краса (К,к)риму, відступала перед незрівнянною красою (П,п)сла.

Леся (У,у)країнка – мужня поетеса, зболена совість наша, жила поблизу (Г,г)адяча, на високому (К,к)рутосхилі, зарослому гаями і дібровами. Той куточок так і називався: (З,з)елений (Г,г)ай. Тут, у зачарованому (З,з)еленому (Г,г)аю, народжувалися високі думи (П,п)оетеси і лягали на білій папір... (За Щюпою).

Список рекомендованої літератури

1. Головащук С. Словник-довідник з правопису та слововживання / С. Головащук. – К.,1989.-356с.
2. Зубков М.Г. Мова ділових паперів: Комплексний довідник / М.Г. Зубков; Худож.-оформлювач В.А. Носань. -Харків: Фоліо; Майдан, 1999.-448с.
3. Зубков М.Г. Сучасний український правопис. Комплексний довідник / М.Г. Зубков. – Х.,2004.-258с.
4. Ділова українська мова: Навч. посібник / Під ред. І.М. Плотницької. – К.: Центр навчальної літератури, 2004.-254с.
5. Копитіна І.В. Українська мова у визначеннях, таблицях і схемах. / І.В. Копитіна. – Х.: Веста: Видавництво „Ранок”, 2005. – 112с.
6. Лобода В.В. Українська мова в таблицях: Довідник / В.В. Лобода, Л.В. Скуратівський. – К.,1993.-118с.
7. Паламар Л.М. Українське ділове мовлення / Л.М. Паламар, Г.М. Кацавець. –К.,1997.-202с.
8. Українська мова - для абітурієнтів: Новч. посібник / Під ред. Г.О. Козачук. – К.: Вища шк., 1993. – 272с.
9. Український правопис. Стереотипне вид.-К.: Наук. думка, 2003.-242с.
10. Фурдуй М.І. Українська мова . практикум з правопису / М.І. Фурдуй. – К.: Либідь, 2004. – 272с.
11. Ющук І.Н. Українська мова / І.Н. Ющук.-К.:Либідь, 2003.-640с.

Заказ № _____ от « _____ » _____ 2006 _____. Тираж _____ экз.
Изд-во СевНТУ